

Культура Конотопщини багата і цікава своїми традиціями, коріння яких сягає у сиву давнину. Насамперед, хотілось би з'ясувати, що ж нам потрібно розуміти під терміном культура. «В широкому розумінні цього слова, культурою вважають все, що має людина чи громада людей не від природи, а вже під впливом власного розуму і власної творчості, як в царині матеріальній, так і в духовній, в царині громадського життя, звичаїв та побуту». Це. пояснення терміну культура дає в своїй праці «Українська культура» Дмитро Антонович. Пояснень згаданого терміну існує велика кількість, але всі вони зводяться до того, що культура - це є діяльність людини чи в матеріальній чи в духовній сфері. З історичних джерел відомо, що особливо інтенсивно розвивалось мистецтв» періоду державотворення в Київській Русі. Люди того часу мали письменність, малярство, розвивалась архітектура. Чернігів - Сіверська земля мала свої особливості в розвитку культури, відмінні від інших областей України. Ці особливості виявляються в територіальному аспекті й зумовлені характером історичного розвитку окремих районів України, природно - географічними умовами взаємозв'язками з іншими народами. Навіть зараз, можна помітити деякі особливості і в одязі, і у побутовій архітектурі сучасних областей нашої держави. Цими питаннями займається етнографія, ми ж повернемося до історії Конотопщини. З виникненням нашого містечка, з його точною датою заснування є ще питання, які повинні вирішитись дослідниками історії в майбутньому. Але ж відомо, що з середини XVII століття наше місто існувало як укріплення. В укріпленні поряд з адміністративними і господарськими забудовами обов'язковими були церкви. Коли місто і округа розростались, будувались також і церковні споруди. Тобто, була потреба і в людях, які знали архітектуру, малярство. Перші відомості про конотопських іконописців можна знайти в книзі П. М. Жолтовського «Художнє життя на Україні XVI-XVIII ст.» Київ 1983р. Автор старанно працював з архівами, вивчаючи проблеми становлення українського малярства. На той час існували дві основні школи іконопису в м. Львові і у м. Києві. Звичайно, талановита молодь з нашого міста якось потрапляла до Києва, щоб навчитись живописному ремеслу. Читаємо у згадуваній книзі П. М. Жолтовського «Павловський Іван, родом з Конотопа. В 1768 році був прийнятий до малярні Києво - Печерської лаври, її начальником Володимиром, який відпустив його в 1769 році». Всього рік перебував: Іван у малярні. Відомо, що живопису, тим паче канонізованому іконопису, за рік неможливо навчитись. Можливо, наш історичний земляк був досить підготовленим іконописцем і прийшов до Києво - Печерської лаври тільки удосконалити свій професійний рівень. В тому, що він був талановитий, нема сумніву: «У 1772-1773 рр. працював над відновленням живопису великої церкви Києво - Печерської лаври». Таку роботу аби кому не дозволяли виконувати. Невідомо, як потрапив до малярні Києво - Печерської лаври Іван Павловський, може йому допоміг його земляк Ігнат: «Шаровський Ігнат Васильович - син козака Конотопської сотні. Жив у Конотопі, потім навчався іконопису в Києво - Межигірському монастирі, а з 1764р. знаходився на роботі в малярні Києво - Печерської лаври. В 1768р. просив прийняти його в ченці». Уважний читач помітив, що в 1768р. двоє хлопців з Конотопа з'явилися у Києво - Печерській лаврі і були прийняті на роботу. На жаль, як склалась доля наших земляків-художників, невідомо. За роботу художники (маляри, як їх тоді називали) отримували невелику платню. У 1786р. Києво - Печерська лавра виплачувала іконописцям за ікону по 1крб. 25 коп. за

штуку. Ікон виготовлялось багато, вони призначались для подарунків різним визначним особам, які відвідували лавру. Коли іконописці працювали за домовленістю над зображенням іконостасів в новозбудованих церквах, то оплата була значно більшою. Київський іконописець Степан Соколовський у 1785 році підписав контракт на виготовлення іконостаса для церкви у Чернечій Слободі Конотопського повіту за 1000 крб. Ця робота відбирала дуже велику кількість часу і була значно більшою за об'ємом, ніж писання ікон. До іконописців ставились досить жорсткі вимоги в професійному плані. Заборонялось виконувати недбало написані ікони і взагалі іконописання було поставлено поряд з «книжним писанием». П. М. Жолтовський дає у своїй книзі і таку інформацію: «В описі, складеному у 1786р. вказується, що в Ніжині було 11 малярів, у Чернігові-2, у Городні-2 та в Ромнах-1. В решті міст, згідно з цим описом малярів не було». На жаль, Конотоп у приведеній цитаті не згадується.

Ще одного конотопця XVIII століття згадує в своєму історичному дослідженні «На літературних шляхах», Київ 1990р., Г. А. Нудьга. Ця праця присвячена історичному дослідженню середньовічної літератури і науки. Автор розкриває шляхи, якими потрапляли у науку звичайні міщани і козаки XVIII ст. Тут ми зустрічаємо нашого земляка О. Сидоровича, який навчався в Київській академії і один із п'ятнадцяти був відправлений у 1761 році в Європу для удосконалення своїх звань: «Син Конотопського міщанина Олексій Сидорович, вихованець Київської академії, довершував освіту у трьох університетах - Лейденському, Страсбурзькому і Парижському». Як склалась доля цього талановитого юнака, невідомо.

Основною складовою частиною культури є освіта, тобто наявність шкіл, де навчаються діти. В середині XVIII століття на території Конотопщини, Глухівщини, Роменщини налічувалось 148 шкіл. Тут дітей навчали читати буквар і псалтир і писати на папері. Кількість шкіл до кінця XVIII століття значно зменшилась, це було пов'язано з системою закріпачення селян. Освіта ставала привілеєм лише панівного класу. Максимович Г. А. в своїй праці «Деятельность Румянцева-Задунаяского по управлению Малороссией» Т.1. стр127 наводить такі цифри по Чернігівській губернії на 1800р. Всього учнів було 849, з них 345 - дворян, 45 дітей селян і то заможних, інші були з міщан. В 1768 році був схвалений «Статут народним училищам Російської імперії», де передбачалось відкриття училищ двох типів, мале - дворічне і головне - чотирирічне. В кінці XVIII століття в Конотопі було відкрите мале народне училище. («История городов и сел Украинской ССР». Сумская обл., ст.26-27). До училища приймали всіх бажаючих, але навчались там тільки діти заможних конотопців. Хто мав можливість і бажання навчатися у інших закладах, їхали до Ніжина, Києва, Чернігова.

Освіта в місті Конотопі на початку XIX століття була справою в основному самих міщан, тобто кошти виділялись, якщо називати сучасною мовою, із місцевого бюджету «городской казны». Значну допомогу школам того часу надавали меценати. Відомо, що М. О. Парпура (1763-1828), професор Харківського університету, місцем народження якого був Конотоп, підтримував паростки освіти коштами і літературою. О. М. Лазаревський, на праці якого ми робимо посилання, писав в автобіографії про навчання в повітовому училищі: «Учениками сюда поступали преимущественно дети бедных панков, которые в то время составляли главный контингент конотопских «присутственных мест», то есть разных судов, опеки, канцелярий. Изредка попадали и дети богатых козаков... В мое время был и один крепостной крестьянин, это был сын приказчика,

готовившийся после окончания училища также на какую-нибудь дворовую должность». В училищі вивчали граматику, російську літературу, основи математики. Вчителі іноді грубо поводитись з дітьми. Про одного з таких, учителя Ліснобродського, О. Лазаревський писав: «вызвал меня к доске, и придравшись к какому-то неудачному ответу, положительно - избил меня, пустив в дело свои кулаки. Такие избиения проходили для Леснобродского безнаказанно: никто не решался жаловаться». Далі в автобіографії видатний історик розповідає про методику навчання в повітовому училищі. Клас був поділений на групи по п'ять чоловік. З кожної групи призначався старший. Поділ був зроблений з метою кращого управління класом і для перевірки домашніх завдань. Старший групи (роти) повинен був перевіряти домашні завдання і ставити оцінки в своєму власному журналі. Потім журнал віддавався учителеві і той міг перевірити домашню підготовку самостійно. Якщо оцінки старшого групи (аудитора) і вчителя були різними, то перепадало і невдахам учням, і аудиторіві. Звичайно учні приносили щось з дому, і давали своєму аудиторіві взятку», і той ставив кращі оцінки. Після закінчення першого класу кращих учнів нагороджували книгами: «Помимо, при переходе из первого класса во второй - трое из нас получили в награду «книги». Причем, нам даны были какието французские диалоги, завалывшиеся на чердаках училища. Экзамены заканчивались «актами», на которых, кроме раздачи наград, раздавали еще и пироги, конечно уже всем ученикам в изобилии, присылавшиеся в эти торжественные дни из Семяновки тамошним помещиком Н. Г. Гамалием, который будучи смотрителем Конотопского уездного училища, в атом лишь одном действии и проявлял свое попечение о его преуспевании» - так згадував в автобіографії про метода заохочення О.М. Лазаревський. З 1839 року в Конотопі почала діяти церковно - парафіяльна школа. Цю школу відвідували діти заможних міщан. Майже за 10 років школу закінчило всього 140 учнів. В селах Конотопського повіту справа в відкриттям шкіл до середини XIX століття була безнадійною. Діти селян просто не мали змоги до навчання.

З другої половини XIX століття в селах почали відкривати уже згадувані церковно - парафіяльні школи, де вивчали закон Божий, церковно - слов'янську мову та інші церковні дисципліни. Роль вчителів в таких школах виконували місцеві священики. На той час в Конотопському повіті існувало три типи шкіл: міністерські, земські і церковно - парафіяльні. В 1876 р. в місті була відкрита друга церковно - парафіяльна школа, де навчалось 129 учнів, серед яких було 35 дівчат. На утримання цієї школи витрачалось всього 737 крб. на рік. На початку 1879 року в Конотопському повіті працювало 33 однокласних школи, з них церковно - парафіяльних - 17, приватних - 15 і одна земська. Попечителі шкіл намагались організовувати селян для відкриття шкіл в сільській місцевості на власний кошт, але таких можливостей селяни попросту не мали. Багато цікавої інформації зібрано в «Журналах Конотопского уездного собрания» про бажання простого люду отримати елементарну освіту, освоїти основи грамоти. Попечитель шкіл Конотопського повіту Д. Г. Кандиба доповідав управі: «Желание у взрослых научиться грамоте было до того велико, что они сами, по очереди, один перед другим покупали для вечерних классов свечи и нередко упрашивали учителей продолжать время занятий как можно дольше». Сільські громади витрачали на освіту понад 90% коштів, тобто, основні витрати в сільській місцевості лежали на плечах простих селян. В 1868 році Конотопське повітове земство виділило на освіту на рік 1100 крб. Ці кошти призначалися в основному

на утримання учителів. З року на рік сума земського бюджету на освітницькі потреби збільшувалась. Вже в 1885 році вона становила 13410 крб. Під школи відводились пристосовані приміщення, де було по одній або дві класних кімнати. Спеціально розроблених типових планів для будівництва шкіл не існувало і тому, коли будувалась нова школа, вона нагадувала звичайну хату, тільки трохи збільшену. Для того, щоб мати уяву про таку школу, звернемось до уже згадуваних «Журналів Конотопської земської управи»: «Школа представляла, как-бы маленький ящик, наполненный детскими головками; 38 учащихся, 7 парт, две классные доски, стены шведские, около них в углу постель сторожки, на ней одежда учащихся, стол, около него две скамейки и стул, ведро с водой за классной доской. Ходить по классу можно только с осторожностью. Чуть кто пробежит на переменах, одна из досок валится с грохотом на пол. Более слабые дети бледнеют и заболевают головной болью и со второго урока уходят домой». Тяга бідноти до знань була дуже великою. Селяни робили все від них можливе, щоб утримати вчителів у своїх селах, допомагаючи їм, чим можна. Для багатьох селянських дітей закінчити однорічну школу було великою мрією. В школах існувало дуже багато проблем з матеріально-технічною базою, не вистачало навчальних посібників, зошитів і т. і. Перша бібліотека в Конотопі була відкрита в 1842 році при повітовому дворянському училищі. Бібліотеки почали утворювати і при сільських школах. Під кінець XIX століття (1896 р.) з 27 земських шкіл 21 мала свої бібліотеки, де нараховувалось понад: 1050 книг. Майже кожне село мало свою хату-читальню. Земські вчителі робили все для того, щоб підтримувати стан початкової освіти в селах повіту, незважаючи на великі труднощі.

Наприкінці XIX століття наше місто стало помітно відрізнятись від своєї сільської округи. Почали зводитись цегляні будівлі, які мали по два поверхи, вулиці стали рівнішими і потроху зміцнювалась проїжджа частина. Стало з'являтися більше пристосованих крамниць, майстерень, різних «увеселительных заведений». Цьому сприяли розвиток промислових об'єктів у місті і особливо відкриття залізничних майстерень. Постійно зростав попит на освічених людей. В 1890 році в нашому місті відкрилось технічне училище залізничників, пізніше реорганізоване в будівельний технікум, який, до речі, в 2000 році відсвяткував своє 100-річчя. Будівля цього училища і нині знаходиться в районі залізничного вокзалу. Строк навчання в училищі був трирічним, туї навчались майбутні машиністи, майстри колій, чергові по станції. Звичайно, педагогічні кадри училища сприяли підвищенню загального культурного рівня міста. В 1897 році Конотопська міська управа звернулась з проханням до Чернігова про відкриття 4-класної жіночої гімназії: «В г. Конотопе при 17-ти тысячном населении имеется только городское двухклассное училище и начальные церковно - приходские школы. Отсутствие в г. Конотопе среднего женского заведения вьнуждает жителей его отдавать своих дочерей для получения образования в жеискне гимназии и гимназии других городов, что будучи сопряжено со значительными расходами, возможно только для более состоятельных классов; дочери же менее обеспеченных родителей должны оставаться без всякого образования» (Журнал губернского собрания, 1899г.). Як бачимо, з приведеної цитати, міська управа постійно піклувалась про своє місто, про стан освіти в ньому. Так, на початку XX століття в місті працювали чоловіча і жіноча гімназії, а з 1905 року відкрилось комерційне училище. В цей час в початкових школах і училищах навчалось близько 2000 дітей.

«В Конотопе функционировал летний театр, где гастролировали заезжие театральные труппы, народный дом трезвости. (Історія міст і сіл Української РСР

стр. 271). З попередніх статей відомо, що в Конотопі існувало багато шинків і інших місць, де продавались алкогольні напої. Тому боротьба з цією проблемою велась на всіх рівнях. «Конотопское земское собрание на сессии 1897г. рассмотрело и приняло доклад уездной управы об устройстве в селениях общественных домов с целью помещения в них библиотек - читалень, чайных, с устройством народных спектаклей и предоставлением помещений для общественных собраний народа. В прежнее время таким местом для общественных собраний были шинки. Несмотря на несимпатичность самих заведений, они все же удовлетворяли в этом отношении известной народной потребности. На эту сторону шинков обратило внимание и правительство, которое, закрыв кабаки, учредило попечительство о народной трезвости, в руководящих указаниях которыми говорится, что распространение трезвости зависит не от одного контроля продажи спиртных напитков и может быть обеспечено только в том случае, если будет развиваться благотворительное влияние просвещения» (Журналы губернского собрания, 1899г., стр. 215). Нагадаємо, що боротьба з вживанням алкогольних напоїв велась не тільки в нашому місті, а по всій Російській імперії. Керівництво міської управи розглянуло пропозиції губернії і відразу відреагувало. Було розроблено декілька проектів про будівництво таких будинків і «ходатайствовало перед губернским собранием об ассигновании известного капитала и выдачи ссуды...». Губернська управа відмовила конотопцям у грошовій підтримці, зіславшись на відсутність коштів у губернському бюджеті, і порекомендувала будувати такі будинки самостійно. В 1898 році Конотопське міське зібрання виділило кошти на будівлю двох загальних народних будинків з бібліотеками в сумі по 700 руб. на кожний» Конотопська земська управа і міський голова докладали багато зусиль для того, щоб повітове містечко виглядало краще. Кошти місцевого бюджету витрачались на утримання поліції, на народну освіту, на ремонтні роботи.

В 1896 році повітова земська управа відіслала до Чернігова проект статуту земської громадської бібліотеки. Бюрократична тяганина тривала майже три роки: «27 октября 1898 года, губернатор возвратил в управу проект устава и правил, и сообщил, что министерством таковые не могут быть утверждены, вследствие несоблюдения некоторых правил, требуемых уставом о, цензуре и печати. Таким образом, прошли уже три года, а судьба открытия земской библиотеки находится в полной неизвестности» (Журнал Конотопского земского собрания, 1898г.). Лише в 1901 році бібліотеку було відкрито. Книжковий фонд її був невеликий. Приміщення бібліотеки знаходилося на улиці Соборній (зараз Проспект Леніна). Щорічно на утримання бібліотек» земською управою виділялось 300 крб. В «Описании Черниговской губернии» А. А. Русова в другому томі, ст.25 відмічено, що в порівнянні з 1861 роком, коли в Конотопі було 6 церков, в 1897 році в місті їх уже існувало 10. Розвитку культури сприяв ріст промисловості в місті. В путівнику «Конотоп» (1982 рік, під редакцією Є. Ю. Маленко) можна знайти цікаві рядки, що свідчать про економічний розвиток нашого міста: «В 80-е годы (XIXст.) в Конотопе построили чугунолитейный, рессорный, пивоваренный, три кирпичных завода, мастерскую по ремонту сельскохозяйственных машин, паровую мельницу. Город стал одним из промышленных центров Левобережной Украины - здесь насчитывалось 35 предприятий. Заметно выросло население Конотопа. Если накануне реформы 1861 года в городе было всего 8976 жителей, то в конце XIX века - 17567 человек, из них 7 тысяч рабочих - железнодорожников». Розвиток промисловості

сприяв притоку робочої сили. До Конотопа приїздили розорені селяни та робітники з промислових центрів Росії в надії знайти роботу на периферії. Незважаючи на, тяжкі умови праці, люди працювали по 11-12 годин на добу, отримуючи за це мізерну плату. Важкі соціальні умови, відсутність Медичної допомоги і інші незручності примушували людей до протесту. Першим організованим виступом робітників (більше 600 чоловік) був виступ у Головних залізничних майстернях в липні 1899 року. Робітники висунули умови про збільшення заробітної плати, покращення медичного обслуговування, ліквідацію штрафів та скорочення тривалості робочого дня. Виступ був придушений за допомогою поліції, але до деяких вимог адміністрації залізничних майстерень довелось Повернутись обличчям. Частково були зменшені штрафи, і було звернуто увагу на умови праці робітників.

Здобувати вищу освіту, висловлюючись сучасною мовою, конотопські юнаки, вихідці, як правило, з багатіших прошарків населення, їхали до Києва. В 1820 році в місті Ніжині відкрилась гімназія вищих наук. Засновником її був князь Олександр Андрійович Безбородько (1747-1799), канцлер Катерини II. Після його смерті справу і піклування про відкриття учбового закладу продовжував його брат Ілля Андрійович Безбородько (1756 - 1815). Але головна роль у будівництві гімназії належить їх племінникові В. П. Кочубею, який склав проект (1805р.) і звернувся з проханням до Олександра I про дозвіл будівництва. Коли було отримано дозвіл на будівництво до справи приступив архітектор Луїджі Руска. 4 вересня 1820 року відбулось урочисте відкриття гімназії, якій було присвоєно ім'я князя Безбородька. Цей навчальний-заклад свого часу закінчили видатні діячі літератури М. В. Гоголь (1809-1852), Н. В. Кукольник (1809-1868), Є. П. Гребінка (1812-1848) і багато інших. Гімназія вищих наук у Ніжині була там науковим центром, куди приїздили на навчання молоді люди з усієї України. Звичайно, навчались в ній і наші земляки - конотопці, але до гімназії могли потрапити тільки діти дворян, духовенства і вихідці із офіцерських сімей 43 метою підготовки юнаків до служіння державі». Про братів Кандиб, які навчались у Ніжинській гімназії у 30-х роках XIX століття, згадує у своєму «Щоденнику» видатний український художник, учень К. Брюлова Аполон Миколайович Мокрицький (1810-1870). Брати Петро, Андрій і Олександр Кандиби потрапили на навчання до гімназії, де навчався ще юний Гоголь. Можливо, вони були знайомі з ним особисто. Позналились брати і з майбутнім художником Аполоном Мокрицьким, вихідцем з збіднілої дворянської сім'ї із Пирятина. Після закінчення навчання юнаки роз'їждались до місць майбутньої служби, але дехто і продовжував вчитись далі. Так, Аполон Мокрицький поїхав до Петербурга і поступив в «Академію художеств», де на той час викладав К. Брюлов. В Петербурзі Мокрицький зустрівся зі своїми друзями по навчанню у Ніжині - М. Гоголем, Н. Кукольніком, Є. Гребінкою, познайомився з Т. Г. Шевченком. Тут він і зустрів одного із братів Кандиб, який мабуть, уже працював чиновником в одній із державних, установ. В своєму «Щоденнику» А. Мокрицький згадував ім'я нашого земляка, називаючи його по прізвищу - Кандиба. Але ось що цікаво, Кандиба в Петербурзі у вільний час малює і робить копії з відомих картин олією. Ніколи не навчаючись професійно живопису, наш земляк вражає своїм талантом А. Мокрицького, уже відомого на той час художника. «Часу в 5-м отправился за братом в корпус, по дороге зашел к Кандыбе, смотрел его работы, в которых нашел успех противу прежнего!» - так відзивався про художні здібності учень К.Брюлова. Про те, що Кандиба перебував серед майбутніх класиків української

і російської культури, свідчать ще декілька цитат: «Сегодня я писал свой портрет в присутствии Кандыбы...», «Получил записку от Карева, Кандыба принес 150 рублей... пошли по галереям и в мастерскую Брюлова». Культурне середовище, яке було створене українськими юнаками у Петербурзі (М. Гоголь, Є. Гребінка, М. Прокопович, Т. Шевченко), підтримувало їх насамперед духовно. Про те, що вихідець із Конотопу, нащадок стародавнього козацького роду, Кандиба спілкувався з кращими людьми середини XIX століття, є чимало спогадів у «Дневнике художника А. Н. Мокрицкого», виданому в видавництві «Изобразительное искусство», Москва. 1975г. Доля звела Великого Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка ще з однією конотопською родиною - Лазаревських. Про теплі, дружні стосунки Т. Шевченка з братами Лазаревськими є чимало інформації в щоденнику поета, який він вів, перебуваючи на солдатській службі, і в листах, опублікованих неодноразово в різних виданнях. Особливо теплими були стосунки з Федором та Михайлом Лазаревськими. В своїх листах до Михайла Лазаревського (1847-1859) Т. Шевченко називає його щирим другом, улюбленим братом і завжди сердечно дякує йому за турботи і піклування про полегшення його солдатської долі. А знайомство з родиною Лазаревських відбулося в 1847 році, коли царський уряд заарештував членів Кирило-Мефодіївського товариства. Після винесення вироку Т. Шевченка відправили в далекий Оренбурзький край. Саме тут, в Оренбурзі, і відбулася зустріч Кобзаря з одним із братів Лазаревських - Федором, який знаходився в Оренбурзькій прикордонній комісії на службі. Федір звернувся до начальника прикордонної комісії Ладизинського з проханням про поліпшення умов життя поета, але прохання залишилось без уваги. У Троїцьку, за двісті верст від Оренбурзької комісії, працював другий із братів Лазаревських - Михайло. Т. Шевченко часто листувався з ним і вважав його найбільшим приятелем. Коли в грудні 1847 року Михайло переїхав на службу до Петербурга, саме йому поет довірив свої дорогоцінні «захаяльні» книжки. На протязі всього перебування у засланні Т. Г. Шевченко підтримував тісні зв'язки з братами Лазаревськими. «Богу милый друже мій Михайле! Коротеньке, невеличке та щире письмо твоє от 8 августа получил я 28 сентября. Довгенько-таки воно летіло, та все-таки благодарить Бога, долетіло. Спасибі тобі друже мій єдиний, і за письмо твоє ласкавеє. Спасибі тобі і за гроші...» це лише одна з цитат з листів, які надсилав поет М. Лазаревському, дякуючи за велику моральну підтримку. Багато людей піклувалися про звільнення Т. Шевченка з неволі, але першим радісну звістку в 1857 році доніс своїм листом М. Лазаревський. Повертаючись із заслання, у Нижньому Новгороді поет дізнався про заборону жити в Петербурзі і Москві. В Нижньому Новгороді довелося Т. Шевченку затриматись майже на півроку. І тут знову доля зводить поета ще з одним із конотопців П. Овсянниковим, який знаходився на службі у Нижньо Новгородській компанії пароплавного товариства «Меркурій» в чині колезького секретаря. П. Овсянников надав квартиру Т. Шевченку у своєму помешканні і піклувався про поета, як міг. В листі до М. Лазаревського Шевченко писав: «Овсянников - тутешній архітектор - благородний, добрий і розумний чоловік, а до всього ще й наш земляк, наш конотопський. Мені тут добре з ним». В лютому 1858 року поет отримав дозвіл покинути Нижній Новгород і поїхав спочатку до Москви, а потім і до Петербурга. Відразу по приїзді до північної столиці, поет прямо з вокзалу відправився до свого товариша і побратима Михайла Лазаревського. В цей час Т. Шевченко познайомиться ще з одним із братів - Олександром, майбутнім істориком. О.Лазаревський писав в «Киевской

старовине»: «Багато років минуло з тих щоденних зустрічей з поетом, але в мене і до сих пір збереглася ясна пам'ять про тодішню сердечність Тараса Григоровича, про його жвавість, про його волелюбство. Які то легкі і світлі були враження від спілкування з цією людиною...». Тут же в Петербурзі поет знайомиться ще з одним із братів - Василем. Наприкінці травня 1859 року, коли Тарас Григорович виїхав на Україну, він мріяв потрапити до тих місць, де народились брати Лазаревські. Нарешті в серпні цього року поет побував у селі Гирівці Конотопського повіту і там зустрівся із матір'ю братів Лазаревських - Афанасією, Олексіївною: «Благородних синів Ваших я звик називати, моїми рідними братами, дозвольте ж Вас називати моєю рідною, гаряче коханою матір'ю і прийміть сердечний синівський поцілунок від глибоко люблячого Вас Т. Шевченка» так писав поет у своїх листах. Три дні прожив Тарас Григорович у Гирівці, де його щиро шанувала родина Лазаревських. На добру згадку про себе Т. Шевченко намалював портрет Афанасії Олексіївни, відомо що за освітою він був професійним художником.

Взагалі Т. Г. Шевченко тричі побував на Сумщині. Перша подорож відбулася у 1843-1844 роках. Разом з П. О. Кулішем, відомим українським істориком, поет побував у м. Глухові, тут його цікавили історичні пам'ятники, пов'язані з гетьманською столицею. Друга подорож (1845-1847) відбулась відразу після закінчення Т. Шевченком Петербурзької Академії мистецтв. Його шлях на батьківщину проліг від Москви через Подольськ, Тулу, Орел, Есмань, Глухів, Кролевець, Алтинівку і далі на Полтавщину та Київщину. Про подорож через Есмань та Глухів згадується у його повісті «Капитанша». У Кролевці поет під час другої подорожі затримався на кілька днів. Зупинявся він у повітового лікаря Р. П. Рудзинського, тут він намалював портрет сина власника помешкання. В липні 1845 року Т. Г. Шевченко побував на Іллінському ярмарку в м. Ромни. Пізніше, перебуваючи на засланні, поет писав у своєму «Щоденнику»: «Ильин день. Ильинская ярмарка в Ромни... В 1845 году я случайно видел это знаменитое торжище. Три дня сряду глотал пыль...». В 1859 році, після заслання, Т. Г. Шевченко побував на Сумщині втретє і це його перебування тісно пов'язане з Конотопським повітом і селом Гирівкою. В червні того ж року Кобзар побував у м. Суми, пізніше у Лохвиці і Лебедині. Під час перебування на Сумщині Т. Г. Шевченко записував народні пісні, робив замальовки пейзажів і характерні тини селян, писав вірші. Перебуваючи у Гирівці, поет спілкувався з простими селянами - кріпаками, цікавився їхнім життям. Своє особливо тепле ставлення до матері братів Лазаревських Тарас Григорович висловлював у своїх листах з Петербургу. Ще від час перебування у родині Лазаревських поет подарував Афанасії Олексіївни автограф свого знаменитого вірша «Садок вишневий коло хати». Можна додати таку важливу деталь у стосунках Т. Г. Шевченка і Афанасії Олексіївни. Коли поет задумав одружитись на Лукерії Полусмаковій, він звернувся до матері братів Лазаревських, як до власної, за благословенням: «Благословенная, в женах! Афанасия Алексеевна! Давно вже я називаю синів ваших своими братами, а вас своей матерью. Станьте теперь и справди за матир. Я оце заходився женитися. Благословіть мене здалека, може моя доля покращає. И друг и сын ваш Т. Г. Шевченко». Листа цього поет написав у серпні 1860 року. Відповідаючи на лист, Афанасія Олексіївна писала: «Сердечно благодарю Вас, мой дорогой и добрейший сын Тарас Григорьевич, за ваше внимание ко мне: я горжусь им и высоко ценю его. Благословляю вас чистым сердцем на предстоящую вам новую жизнь, желаю вам так искренне, так чистосердечно, как я

желала бы родному сыну. Молю Бога, чтоб он когда -нибудь привел меня обнять Вас с вашей супругой в моем доме. Усерднейший ваш друг и мать». Але на великий жаль їм так і не довелося зустрітись при житті поета. Уже після смерті Тараса Григоровича, 4 травня 1861 року, приїхала Афанасія Олексіївна попрощатись з названим сином до Кролевця, куди було доставлено труну поета. Але повернемось до перебування поета на Сумщині. Після відвідування родини Лазаревських Т. Г. Шевченко виїхав до Кролевця. Його супроводжували брати Федір та Іван Лазаревські. Ледь перебравшись через болото на Загребеллі, тарантас по Путивльському шляху, поїхав до Кролевця. У селі Гути Конотопського повіту подорожуючі відвідали знайомого Лазаревських поміщика П. Г. Колодчевського. Багато цікавих легенд ходить про перебування поета в Гутах. Одна із таких легенд приводиться у статті «Тарас Шевченко на Конотопщині» в газеті «Радянський прапор за 24 травня 1968 року: «Того дня Платон Григорович Колодчевський у справах служби з Гут не виїздив, а був вдома і разом з своїм недалеким сусідом молодим офіцером Михайлом Драгомировим (в майбутньому видатним військовим діячем), що завітав до нього з ранку, сидів на лавочці під коморою і готував своє мисливське спорядження, та обмірковував, як краще зробити наступного дня в «Колісвенному» лісі облогу на вовків. Сонце вже звернуло з полудня. В домі Колодчевських готувались до обіду. Десь недалеко в дубняку задзеленчав дзвоник, а через кілька хвилин до двору раптово підкотив тарантас з трьома пасажирами - Федір Матвійович Лазаревський, ще здаля побачивши на подвір'ї Колодчевського, жартівливим тоном гукнув: «Гей, гутяни - лісняни, відчиняйте ворота - їдуть гиряни - козаки». Ф.М. Лазаревський познайомив хазяїна з поетом. Тарас Григорович живо цікавився минулим села, розпитував про видатні події цього краю... Потім гості вдячно попрощалися і знову рушили в дорогу. Тепер у них шлях лежав на Кролевець, до сестри Лазаревських - Глафіри Огієвської (по прізвищу чоловіка), де мали заночувати».

В Кролевці Т.Г.Шевченко був тричі за своє життя, Під час поїздок на Україну він не омивав це невеличке українське містечко. 25 серпня 1859 року підвода з подорожуючими прибула до Кролевця. Гостинно зустрічала Глафіра Матвіївна дорогих гостей. На жаль, чоловіка Дмитра Петровича Огієвського не було вдома, з службових справ він знаходився в місті Глухові. Заночувавши в цій гостинній родині, поет з подорожуючими братами став збиратись в дорогу, плануючи заїхати до Глухова. Тарас Григорович подарував «Кобзаря» Глафірі Огієвській. Під час подорожі з ним цієї книги не було, і поет передав братом Іваном Лазаревським новий примірник, що тільки вийшов з друку. Це сталося через рік, тобто в 1860р. Як дорогу реліквію берегла Глафіра Матвіївна «Кобзар», передаючи його з рук в руки своїм нащадкам. Перебуваючи в Кролевці, Тарас Григорович цікавився виробами декоративно - прикладного мистецтва -рушниками. Він навіть замовив такі рушники собі на весілля місцевому умільцю Дмитру Кашуку. Замовлення було виконане, але поет не встиг його отримати.

10 березня 1861 року помер Тарас Григорович Шевченко, великий гуманіст, художник і поет. Для перепоховання труну з тілом поета друзі везли на Україну. Брати Лазаревські були одними з головних ініціаторів виконання Тарасового заповіту, де він просив поховати його на Україні на березі Дніпра. І ось 4 травня 1861 року траурна процесія (труну везли на підводах) зупинилась на подвір'ї Огієвських в Кролевці. Сюди приходило багато людей віддати останню шану поету. Дмитро Кашук, який виткав весільні рушники, поклав їх на домовину. Останнє перебування Т.Г.Шевченка в Кролевці передається з покоління в

покоління переказами і легендами. Ця подія знайшла відображення в багатьох творах мистецтва: в прозі, поезії, на полотнах майстрів живопису. Кролевецький поет Василь Сухомлин присвятив цій події поему «Тарасові рушники», де є хвилюючі слова:

*Хотів ти в Новий дім окрасу...
Нехай же щирий дар ткача
Тебе навіки, наш Тарасе,
Із Україно вінча...*

В м. Кролевці і зараз існує садиба Огієвських, де перебував Т.Шевченко, тут був музей і в майбутньому планується меморіальний комплекс, присвячений пам'яті поета. Краєзнавець І. Рябенко приводить цікавий приклад в уже згаданій Статті у «Радянському прапорі», як брати Лазаревські піклувались про організацію прилюдної поминальної паняхиди по Т. Г. Шевченку в Києві. На той час губернатором був генерал М. І. Драгомиров, і він повинен був дати офіційний дозвіл на цю справу: «Довго ходив Драгомиров по своєму кабінету, нервово кусаючи вуса». - От задав мені клопоту, - казав Драгомиров своєму хрещеному братові. - Як зробити так, щоб і царя не розгнівити і Кобзаря пом'янути?!» Нарешті, після довгих роздумів, губернатор видав дозвіл, але попередив, щоб про паняхиду не оголошували в газетах. В ті часи ця подія була надзвичайною».

«Родина Лазаревських. Важко назвати когось іншого, хто б залишив такий помітний слід в долі Тараса Григоровича Шевченка, протягом тривалого часу був би з ним в найтісніших стосунках. Це позначалося у постійній дружній підтримці поета на засланні, під час останньої - третьої - подорожі Кобзаря по Україні, в Петербурзі. Саме брати Лазаревські звалили на себе основний безмірно трагічний тягар пов'язаний з клопотами по влаштуванню похорону Т. Шевченка у Петербурзі, а потім по перевезенню його праху на Чернечу гору ...» - так писав про славу дружбу сім'ї Лазаревських з Т. Шевченком кандидат філологічних наук історик В. В. Звагельський у своїй статті: «Серед братів Лазаревських» в газеті «Червоний промінь» №10 за 6 березня 1993р. У попередніх статтях часто згадувалось ім'я Олександра Матвійовича Лазаревського, видатного історика Лівобережної України кінця XIX - початку XX століття. На його праці неодноразово робились посилання і приводились цитати. Це тільки один з шести братів Лазаревських. Відомо, що садиба Лазаревських знаходилась в селі Гирівці Конотопського повіту. Родина походила з давнього козацького роду, пізніше отримала дворянське звання. Діти виховувались до шкільного віку вдома, потім ішли на навчання до Конотопа. Освіта в цій родині користувалась великою шаную, тому батьки робили все, щоб діти були освіченими і росли порядними людьми. Братів у сім'ї Лазаревських було шестеро і одна сестра Глафіра.

Василь Матвійович Лазаревський (27.II.1817 - 18.IV. 1890) старший з братів. Навчався у Конотопській повітій гімназії, потім у Чернігівській гімназії. Продовжував навчання у Харківському університеті. Працював чиновником при Оренбурзькій прикордонній комісії (1847-1848 рр.). В Петербурзі працював правителем канцелярії державних маєтностей, трохи пізніше членом ради Міністерства внутрішніх справ та Головного управління у справах друку. Василь Матвійович мав близькі стосунки з М. О. Некрасовим, М. Є. Салтиковим - Щедріним, І. С. Тургенєвим. Писав статті і займався перекладами з французької і англійської мов, зробив переклад творів Шекспіра «Отелло», «Король Лір», «Макбет». Постійно працював над матеріалами для великого українсько-російського словника, який, на жаль, не встиг закінчити.

Познайомився з Т. Шевченком 28 червня 1858 року після повернення його з заслання. Дружніми стосунки з Кобзарем залишались до кінця життя Т.Г.Шевченка.

Михайло Матвійович Лазаревський (1818-1867). Після здобуття початкової освіти в Конотопі, навчався у Ніжинському ліцеї, закінчив його у 1837 р. Працював у Тобольську чиновником загального губернського управління. В 1846 році переїхав до Оренбургу і працював в прикордонній комісії, з 1850 року працював у Петербурзі радником губернського управління, останні роки жив у Москві і працював керуючим справами С. У. Уварова. Михайло Матвійович був одним з найближчих друзів Т. Г. Шевченка і знаходився біля нього до останніх хвилин його життя. Він постійно передавав поетові на заслання книги, піклувався про видання його творів. М. М. Лазаревський зберіг багато рукописів, ненадрукованих поезій, малюнків з помітками поета, що дозволило пізніше більш детально і повно відтворити життєвий шлях Кобзаря. Саме Михайлу Матвійовичу Т. Шевченко подарував, в день іменин 12 серпня 1858 року свій «Щоденник» і автопортрет. У Михайла Лазаревського зберігалась рукописна книжка поезії поета 1846-1859 рр.

Федір Матвійович Лазаревський (1820-1890) навчався у Конотопі, потім у Харківському університеті. Працював на різних посадах в Оренбурзі, Орлі, Ставрополі. Федір Матвійович першим прийшов на допомогу Т. Шевченку на засланні. Поет часто бував у домі Федора у Оренбурзькому краї, малював його портрет, подарував йому «Кобзаря» з автографом і декілька офортів. Саме Федір Матвійович познайомив поета зі своєю матір'ю Афанасією Олексіївною. Супроводжував поета під час третьої подорожі по Україні від Конотопа до Севська. Багато дружніх і теплих листів написали Федір Матвійович і Тарас Григорович один одному, їх переписна є цікавим історичним документом, яка висвітлює тяжкі роки перебування поета на засланні.

Яків Матвійович Лазаревський (1829-1881). Навчався в Конотопі, потім закінчив Полтавський кадетський корпус, в чині прапорщика проходив службу у Шліссельбурзькому єгерському полку. В 1850 році з «родинних обставин» залишає службу і їде до Петербурга. Працює чиновником у господарському департаменті Міністерства внутрішніх справ. Вперше Яків Матвійович зустрівся з Т. Т. Шевченком 22 січня 1858 року у Нижньому Новгороді, де знаходився проїздом. У своєму «Щоденнику» поет писав: «Проездом из Петербурга в Вятку на службу посетил меня сегодня Яков Лазаревский. Он недавно из Малороссии, рассказал о многих свежих новостях в моем родном краю, в том числе о грустном Екатерининском востании 1856 года, и про своего соседа и родственника Н. Д. Белозерского». Ще декілька разів зустрічались Яків Матвійович і Т. Г. Шевченко в Петербурзі,

Олександр Матвійович Лазаревський (1834-1902) - це п'ятий із братів, відомий історик, науковець. Познайомився з поетом у 1858 році. Доглядав Тараса Григоровича під час хвороби. Разом з художником Г. Честахівським перевозив труну з прахом поета для перепоховання на Україні.

Іван Матвійович Лазаревський (1836-1887) наймолодший з братів Лазаревських, навчався у Ніжинській, а потім у Петербурзькій гімназіях, у Петербурзькому університеті. Іван Матвійович познайомився з Т. Г. Шевченком у 1858 році, коли ще був студентом. Часто вони зустрічались на квартирі у брата Михайла. Іван Лазаревський переписував твори Тараса Григоровича, зокрема, вписану у «Більшу книжку» поета кілька творів останніх років життя поета.

Бувало так, що Тарас Григорович писав тільки назву поеми, епіграф і дату, а Іван Матвійович переписував з чорновиків твори власноручно, чим допомагав поету. Тарас Григорович робив деякі поправки у таких рукописних збірниках.

Глафіра Матвіївна Лазаревська (Огієвська) - сестра братів Лазаревських. Жила з чоловіком у Кролевці. Під час третьої подорожі по Україні Т. Г. Шевченка, брати Федір та Іван разом з поетом зупинялись у Глафіри Матвіївни відпочивати. Через братів Т. Г. Шевченко передав у дарунок свого «Кобзаря» з автографом: для цієї милої жінки. В ніч з 4 на 5 травня на подвір'ї Огієвських стояла домовина з тілом поета під час його перевезення до Каневу. Тісні стосунки родини Лазаревських і великого Кобзаря, відображені у «Щоденнику» поета. Життя родини Лазаревських ще мало досліджене і в майбутньому історики відкриють яскраві сторінки минулого і, можливо, ми ще більше дізнаємось про своїх славетних земляків.

Творчість Т. Г. Шевченка на сучасному етапі досліджували: конотопчанка Любов Іванівна Внучкова - мистецтвознавець, приймала участь у підготовці до друку книги (Т. Г. Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1975 р.); Валентина Омелянівна Судак - український мистецтвознавець (народилась у с. Підлипне) брала участь у підготовці десятого «Повного зібрання творів» і шеститомного «Повного зібрання творів» Шевченка, присвятила його творчості багато наукових статей. Валентина Леонідівна Смілянська, дочка письменника Л.І. Смілянського, написала розділ «Дослідження біографії» до колективної монографії (Шевченкознавство. Підсумки і проблеми». 1975 р.), написала декілька наукових статей, присвячених творчості Т. Шевченка.

Конотопщина славна іменами видатних людей, які зробили значний вклад у розвиток не тільки України, а й Російської імперії ХІХ — початку ХХ століття. Ми уже згадували військових діячів Г. Костенецького і М. Драгомирова, історика О. Лазаревського і багато інших. Великим популяризатором українського слова був конотопчанин Максим Йосипович Пурпура, який на власний кошт видав «Енеїду» І.Котляревського. Це було першим «малоросійським» виданням, і в той час, коли взагалі українською мовою мало чого друкували. Як відомо, над поемою «Енеїда» І.Котляревський працював майже тридцять років. Приблизно у 1797 році він завершив перші три частини поеми. Вона була настільки популярна серед читачів, що розповсюджувалась в рукописних списках. І ось, в 1798 році, в Петербурзі з'являється друковане видання «Малороссийская Энеида в трех частях. С приобщением значения малороссийских слов как содержащихся в оной, так и многих других». На титульній сторінці вказувалось «Энеида на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским». М. Парпура на той час жив у Петербурзі і займався видавничою діяльністю, він завідував друкарнею Медичної академії. Видання М. Парпури повторив у 1808 році видавець І.Глазунов, а в 1809 році третє видання підготував сам автор. Перше видання "Енеїди" викликало обурення у І.Котляревського, в «Уведомлении» він писав: «"Энеида" на малороссийский язык мною переложенная, в 1798 и в 1808 годах была напечатана без моего ведома и согласия. Она досталась господам издателям со многими ошибками и упущениями, случившимися от переписки, а сверх того и издавшие многое в ней по-своему переделали и почти испорченную выпустили под моим именем. Я решился исправить и дополнить прежде напечатанные три части и, присоединив четвертую, издать все вместе» (Іван Котляревський, «Енеїда», м. Київ, видавництво «Дніпро», 1988р.). Видавши «Енеїду», М.Парпура вказав ім'я автора поеми і не думав якось образити видатного поета.

Він навіть склав словник «малороссийских слов», де давав пояснення значення деяких маловідомих виразів. Але І.Котляревський в своєму третьому виданні, 1809 р. вирішив оригінально помститися нашому землякові і в сатиричному образі вивів особу - «мацапуру»:

*«Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибутку,
Чуже віддавав в печать;
Без сорома, без Бога бувши,
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.»*

Перше друковане видання «Енеїди», видане на власний кошт М. Пурпури, користувалось великим попитом у читачів і принесло ще більше поваги і визнання авторові - І.Котляревському. Як склались відносини між видавцем і поетом - невідомо.

М.Парпура народився в 1761 році в місті Конотопі в козацькій родині. Його батько був у званні «Значкового товариша Ніжинського полку». Навчався Максим Парпура у Новгород - Сіверський гімназії і в Київській Академії. В 1783 році переїхав до Петербурга, де навчався на лікаря в генеральному госпіталі, потім працював лікарем у Петербурзі. Тут він почав свою літературну діяльність, займався перекладами з німецької мови. Йому належать видані у той час книги «Жизнь и военное деяние Суворова», «Несчастье от Очакова или торжествующее коварство в Царьграде», «Театральное зрелище» і багато інших. Трохи згодом М.Парпура працював професором Харківського університету. Помер Максим Йосипович у 1828 році. У своєму заповіті він переказав значні кошти на розвиток Харківського університету, На допомогу Новгород - Сіверській і Чернігівській гімназіям, Конотопській початковій школі. Значну суму грошей він заповідав на будівництво лікарні у місті Конотопі. Конотопське земство виконало заповіт свого земляка і мецената, лікарню, хоч і з великими труднощами, але все ж таки було збудовано.

Конотопщина XIX століття була відомим краєм на всій Україні, відома людьми, торгівлею, зачатками промисловості, залізницею. Г.Ф.Квітка-Основ'яненко, відомий український письменник, прославив наше місто, написавши свій безсмертний твір «Конотопська відьма». Прототипами твору послужили наші земляки, але образи виведені в повісті типічні майже для всієї сотенної старшини Лівобережжя того часу. Майстерно змальовані звичаї і побут старосвітського панства і простих людей. Живо і з тонким гумором висвітлена вся панорама життя невеличкого сотенного містечка. Г.Ф. Квітка -Основ'яненко в своєму «Предании о Гаркуше» також змалював людей, які мешкали у Конотопі у червні 1872 року, коли народний месник С.Гаркуша зробив декілька нападів на маєтки конотопських поміщиків. Проживши майже все життя в с. Основи (нині район Харкова), Г.Ф.Квітка-Основ'яненко так і не побував у нашому місті.

В 1966 році конотопський краєзнавець І.Рябенко написав ряд статей «Літературна біографія Конотопщини», які були надруковані в газеті «Радянський прапор». В своїх статтях автор перелічує багато імен класиків української і російської культури, які були пов'язані з Конотопщиною. Серед них М.І. Глінка, який перебував у маєтку Г.Тарновського в с. Качанів (Борзнянський район, Чернігівщина), М.В.Гоголь, який був проїздом у Конотопі; М. М. Ге — художник, який проживав на хуторі Іванівський (тепер Бахмацький район) і т.і. Тут треба

пояснити, що всі населені пункти входили до Конотопського округу, який був утворений у 20-х роках ХХ століття територія округу була величезною, до нього входили і містечка Корюківка, Мена, Борзна, Панорниця, Короп, Кролевець, села Алтинівка, Дмитрівка, Олешня і інші, але в 1932 р. округ був розформований після адміністративної реформи. Якщо розглядати стан культури і мистецьких зв'язків з цих позицій, то потрібно детальніше вивчити історичне минуле згаданих містечок, вважаю, що кількість імен видатних людей значно розшириться. Ми будемо розглядати культурну спадщину минулого тільки Конотопа і його ближньої округа, тобто Конотопського району.

З нашим містом пов'язане ім'я класика білоруської літератури Ф.К. Богушевича (1840-1900). У 1863 році у Польщі спалахнуло визвольне повстання, яке підтримали Білорусія і Литва. Ф.К. Богушевич, якому виповнилося двадцять три роки, приймав активну участь у цих подіях. Після поразки повстання Ф.К.Богушевич покидає свою батьківщину і переїжджає на Україну. В 1868 році він закінчує Ніжинський юридичний ліцей і працює в судових органах міста Конотопа. В нашому місті розпочинається його літературна творчість. На формування творчого натхнення Богушевича впливала оточуюча природа і люди, з якими він спілкувався. Згодом Ф.К.Богушевич працював адвокатом у м. Вільно і продовжував писати поетичні твори. Перша збірка поезій була надрукована у 1891р. у м. Кракові і носила назву «Дудка беларуська». Поетичні твори Ф.К.Богушевича пізніше були перекладені українською мовою Павлом Тичиною, Степаном Олійником, Остапом Вишнею.,

З Конотопщиною тісно пов'язане трагічне життя видатної художниці із світовим ім'ям - Марії Башкірцевої. Прожила вона всього двадцять чотири роки (1860-1884). Її твори зберігаються в кращих музеях Європи, враховуючи і Лувр. Народилась вона в дворянській сім'ї середнього достатку, на Полтавщині. Батько, відставний поручик Костянтин Башкірцев, мати донька статського ратника Бабаніна з села Шпотівка Конотопського повіту. З «Щоденника» Марії Башкірцевої дізнаємось: «Мати моя вийшла заміж у двадцять один рік, одхиливши до того кілька прекрасних партій...». Та шлюб батьків Марії тривав недовго: «Після двох років заміжжя, мати моя з двома дітьми переїхала до своїх батьків...». Пізніше батько забрав сина, донька лишилась з мамою в с. Шпотівка, в маєтку свого діда. Родина Бабаніних була великою і дружною, маленькій Марії приділялось багато уваги і любові. В дванадцять років вона добре знала англійську, французьку, італійську мови, вільно володіла латиною. Закохана була в музику. Марія Башкірцева з 12 років веде щоденник, в який записує день за днем свої спостереження, дає оцінку подіям, робить спроби аналізувати і прогнозувати своє життя. Вона хоче стати то співачкою, то актрисою театру, то письменницею. Але доля розпорядилася по своєму. Дівчинка захворіла і мати з тіткою вимушені були возити її за кордон на лікування: до Австрії, Німеччини, Швейцарії. Майже всю другу половину свого короткого життя вона провела за кордоном, там і померла, її щоденник, який вона вела до останніх днів свого життя, став захоплюючим документом свого часу, написаний прекрасною літературною французькою мовою. В 1887 році, через три роки після її смерті, він був виданий в Парижі. З щоденника можна дізнатись про життя багатьох видатних людей Франції, про її переписку з Гі де Мопассаном, про цікаві побутові сцени з життя української провінції. Малювати Марія почала рано, ще в де'ятирічному віці, але ці заняття їй швидко набридли і вона на деякий час про них забула, знову повернувшись до олівця та фарб, а в 1877 році почала займатись живописом в

приватній академії Жуліана і з мистецтвом більше не розлучалась: «Я хочу от всего отказаться ради живописи. Надо твердо помнить это, и в этом будет вся жизнь». Навчаючись реалістичному живопису, вона швидко досягла великих успіхів, про її талант писали Анатоль Франс і Еміль Золя. Марія Башкірцева з 1879 року починає виставляти свої роботи в Салоні, це досить престижні виставки, в яких беруть участь Густав Доре, Едуарда Мане, Леон Жером і багато інших відомих французьких художників. Марія отримує перші нагороди і медалі. Але хвороба (туберкульоз) підкошує її здоров'я день за днем, і художниця пише: «Ведь если бы я была вполне счастлива, я не могла, может быть, работать. Говорят, что у всякого артиста всегда бывает какой нибуть конек, мой конек - это все мои неудачи и горести, вновь и вновь приводящие меня к подножию искусства, составляющего единственный смысл и двигатель моей жизни», знову починає малювати і навіть займається скульптурою. «Я чувствую в себе такой подъем духа, такие порывы к великому, что ноги мои уже не касаются земли. Что меня постоянно преследует, так это боязнь, что я не успею выполнить всего задуманного». Високо цінували сучасні критики її твори «Молода жінка з букетом бузку»(1881), «Дощова парасолька» (1883), «Три посмішки» (1883), «Весна» (1884). 31 жовтня 1884 року в двадцять чотири роки Марія Башкірцева померла. Перша повна виставка творів молодій художниці експонувалась на батьківщині в 1929 році в Російському музеї в Ленінграді. Глядачі високо цінили її талант і це було справжнім відкриттям її як майстра живопису на рідній землі. До мало знаних імен в нашому місті належить художник Олександр Емільович Гофман, Народився він в місті Бандери в 1871 році, в двадцятирічному віці вступив до Академії мистецтв в Петербурзі. Навчаючись там, Олександр із матеріальних причин вимушений був на деякий час припинити навчання і шукати роботу, щоб якось прожити. Академію відвідував вільнослухачем. Провчившись в Петербурзі сім років, в кінці 1889 року, О.Гофман переїжджає до Москви. На той час там існувало художнє училище, де викладачами працювали відомі російські художники Полєнов, Серов, Коров'їй. Олександр починає відвідувати це училище і удосконалює свою майстерність. З 1900 року робить спроби показувати свої роботи на московських виставках. В 1909 році вступає до товариства заохочення художників, що знаходилося в Петербурзі. Ця організація художників існувала паралельно з відомим «товариществом художников-передвижников», і конкурувала з ним. Пізніше, як виявилось, товариство «передвижников» розпалося з причини консерватизму деяких його членів: Перебуваючи в Москві, Олександр Гофман співпрацює з знаменитими на той час журналами «Нива» й «Родина». Він робить багато ілюстрацій до статей цих видань. У віці 40 років художник переїжджає жити до Конотопа. Причини, що спонукали його до такого вчинку, невідомі. Маючи професійну освіту художника і документ на право педагогічної діяльності, Гофман влаштовується на роботу викладачем малювання, до комерційного училища. Справа з малюванням тут була поставлена не на рівні. Художник-педагог підготував малювальний клас, домігся того, щоб до училища завезли гіпсові зразки з античних скульптур з Москви, підняв малювання як предмет на належний рівень. Працюючи в комерційному училищі, він не перестає малювати. Часто відсилає і, навіть, відвозить сам свої роботи на виставки до Петербурга, Москви, Харкова, інших міст. У Конотопі на початку ХХ століття йшло бурхливе життя, розвивалась промисловість, торгівля, місто весь час розбудовувалось, сюди прибували все нові і нові люди. Освітній рівень жителів весь час зростає; О.Гофман підтримував дружні зв'язки з інтелігенцією міста. В

цей час в нашому місті працював і творив ще один художник - Василь Лисенко, який тримав Іконописну майстерню, де навчались і працювали декілька юнаків, майбутніх художників. О.Гофман і В.Лисенко заприятелювали і проводили багато часу разом на пленері, за бесідами про мистецтво. У них були цікаві власні бібліотеки, де знаходилась класична російська і українська література, література з питань мистецтва. Безумовно, вони підтримували своїх учнів як матеріально, так і допомагали стати їм порядними і вихованими людьми. О.Гофман працював в комерційному училищі до революційних подій 1917 року. Після того, як здійснилась революція і почалась перебудова загальноосвітньої школи, художник перейшов на роботу до міської школи №3. Олександр Емільович мав власні методики роботи з учнями, домагався того, щоб малювання як предмет полюбили діти. І в нього це виходило чудово. Старші конотопчани, які пам'ятали Олександра Емільовича, з великою повагою розповідали про вчителя. Коли в 1932 році був збудований Будинок культури залізничників і там почали організовувати роботу гуртків, то О.Гофману запропонували, вести там заняття з образотворчого мистецтва. Художник охоче відгукнувся і через деякий час в новій студії з'явилися мольберти, гіпси, перевезені з комерційного училища тощо. Викладання в студії велось настільки професійно, що деякі учні, які їхали продовжувати художню освіту в інші міста, були зараховані відразу на другий курс. Студію О.Гофмана закінчили заслужені художники України - конотопчани Є. Лученко, В. Масик, художники В. Литвинов, О. Величко, М. Рєзніков і багато інших.

Якщо продовжувати розповідь про культуру нашого міста кінця ХІХ - початку ХХ століття, необхідно більш детально розповісти про художників Г. Яременко, А. Лазарчука, про видатного майстра пензля зі світовим ім'ям К. Малевича. Провінційні художники зробили великий внесок в розеток культури України, їх творчість проростала на благодатній ниві народної культури і тісно була пов'язана з витоками народного мистецтва. Конотопські митці не були винятком. Виховуючись серед простих людей, вони пробивали собі дорогу в велике мистецтво постійною працею, великою любов'ю до живопису, і досягали поставленої мети.

Наскільки складною була доля провінційного художника, свідчить приклад знаного на Україні майстра Гната Гавриловича Яременка (1874-1915). Народився він у багатодітній сім'ї невеликого достатку у м. Бахмачі (Чернігівська область). Батьки займалися сільським господарством і зводили кінці з кінцями. Гнат був дванадцятю дитиною в сім'ї і тому йому дозволялося більше, ніж іншим дітям родини. Проявляючи потяг до малювання, хлопчик цікавився книгами, його вражали ікони й домі батьків. Згодом, коли він підріс, бажання малювати стало ще більшим. Малюнки з'являлись на стінах вибіленої хати, парканах, на дверях сараїв. Мати, занепокоївшись потягом сина до образотворчого мистецтва одного разу повезла сина до Києво-Печерської лаври, щоб вивести з нього сили нечистого. Ченці помітивши талант у хлопця, залишили його в іконописній школі при Лаврі, Трохи пізніше Гнат поступив у Київську школу малювання М. Мурашка. Школа була заснована випускником Академії художеств, нашим земляком з м. Глухова М. Мурашком при підтримці видатних художників І. Рєпіна, М. Ге. Школу, як міг, підтримував київський генерал-губернатор М. Драгомиров. В 1895 році, закінчивши Київську школу малювання, Гнат у складі найкращих учнів був рекомендований на навчання до Петербурзької Академії художеств. Склавши з успіхом іспити, Гнат був зарахований до учбового закладу вільним слухачем, за браком загальної освіти. Вчителем в Академії у нього був

видатний художник В. Маковський. У 1897 році навчання було перервано за браком коштів. У 1899 році Гнат робить спробу ще раз поступити на навчання, але це йому не вдається. І тільки у грудні 1900 року Рада Академії дозволяла йому продовжувати навчання. Провчився в Петербурзі Гнат Гаврилович до 1904 р. За цей час він багато працював самотужки, розписував храми і церкви Чернігівщини, писав ікони. Після закінчення Академії художеств Г. Яременко отримав документ на право педагогічної діяльності і поступив на роботу у Мінське комерційне училище. Маючи академічну освіту, він, як і О. Гофман у Конотопі, зробив дуже багато, щоб підняти престиж свого предмету. У 1909 році в Мінському комерційному училищі уже існував створений ним невеличкий краєзнавчий музей, де він завідував художнім відділом. За дев'ять років, які прожив художник у білоруському місті, він декілька разів організовував виставки, запрошуючи на них художників з різних міст. На одну з таких виставок він виставив 36 картин і етюдів. Серед них виділялись «Місячна ніч у Малоросії», «Гречанки», «Кавказ». У 1913 році Г. Яременко переводиться на Україну до м. Сум на педагогічну роботу в таке ж комерційне училище. Поєднуючи викладацьку і мистецьку працю, художник продовжує малювати і виставляти свої живописні роботи. Але здоров'я уже було підірване. Помер художник на 41-році свого нелегкого життя. Похований у місті Бахмачі. Гнат Гаврилович вів щоденник, де фіксував оточуюче його життя і події. Частина щоденника знаходиться в Конотопському краєзнавчому музеї. Після смерті художника його дружина Олена Василівна і син передали до нашого музею колекцію живописних і графічних робіт. Серед них «Портрет О. Лазаревського», «Із східного життя», «Автопортрет», «Портрет дружини». Портрети історика О. Лазаревського і бібліографа С. Пономарьова, Г. Яременко писав їх на замовлення Конотопської земської управи. Твори художника зберігаються у Чернігівському та Сумському художніх музеях. В Бахмацькому краєзнавчому музеї розміщена постійно діюча виставка живопису самобутнього майстра.

Андронік Григорович Лазарчук (1870-1930) художник-педагог, знаний на Україні майстер, Народився на Волині в с. Уховець в бідній селянській родині. Рано залишившись сиротою, Андронік був відданий у «науку» до сільського маляра. Закінчив церковно-приходську школу, юнак мріяв про велике майстерство. Доля привела його в стіни Почаївської лаври, де він працював і вчився в іконописній майстерні. Талант А. Лазарчу помітили професійні художники і допомогли хлопцю з'їздити на навчання до Петербурзької Академії художеств. Віддаючи всі сили навчанню, майбутній художник домагався значних успіхів. В 1895 році Академія присвоїла йому звання художника, а в 1897 році, успішно склавши екзамени зі всіх дисциплін, блискуче закінчив педагогічні курси. Закерував професійну освіту в майстерні того ж художника, що і Г. Яременко, у В. Маковського. Свою трудову діяльність він розпочав у м. Ковелі звичайним учителем малювання. Переїхавши на Чернігівщину, вий більше двадцяти років працював у різних навчальних закладах. Чимало років викладав малювання у Почаївській гімназії. Педагогічну діяльність поєднував з творчою, дуже багато писав етюдів і картин олією. З 1915 року перейшов в один із навчальних закладів м. Борзни. Постійно, де б не працював художник, він організовував студії або художні курси з метою залучення до них обдарованої молоді. В м. Борзні Андронік Григорович виступив ініціатором створення місцевого краєзнавчого Музею. Але ж основним в своєму житті він продовжував зайняття живописом. Часто виставляв свої роботи на виставках в Мінську, Києві, Кремені та інших містах. Художні критики високо цінували творчу манеру майстра. А. Г. Лазарчук був щедрою людиною, тому велика кількість його творів знаходиться в приватних колекціях. Картини «Портрет Шевченка», «В селянській хаті», «За читанням

листа» знаходяться в Державному Київському музеї. В 1934 році художника А. Лазарчука не стало. Похований він у м. Борзні, Чернівецької області. Жив і працював у м. Конотопі ще один талановитий провінційний художник Василь Ілліч Лисенко (1864-1936). Народився він у селянській родині в с. Матвіївка (нині Бахмацького району). Рано залишившись без батьків, Василь, так як був старший серед дітей, став працювати, щоб якимось прохарчуватись разом з братом і двома сестрами.

Виявляючи потяг до малювання, В. Лисенко весь час старався знайти роботу, пов'язану з цим видом діяльності, допомагав місцевим малярам писати ікони і дечому навчався у них. Молодших дітей взяли до себе близькі родичі, а Василь в 15 років поїхав до Києва шукати роботу. Так сталося, що він потрапив до школи малювання М. Мурашка. Навчаючись основам образотворчої грамоти, він продовжував працювати, щоб заробити якусь копійку на існування. Проживши у Києві майже сім років, Василь зробив спробу поступити на навчання до Петербурга, але тяжке фінансове становище не дозволило йому довго там протриматись. Маючи за плечима достатньо професійну підготовку Київської школи малювання, Василь вирішує розпочати власну справу, щоб стати на ноги. Приїхавши до Конотопа, він у 1900р. розпочинає будувати власний будинок з майстернею. Кошти на будівництво заробляв писанням ікон, розписами церков. Коли через дев'ять років будівництво було закінчено, у майстерні В. Лисенка працювало, навчаючись, декілька учнів. К Лисенко брав замовлення на розписи іконостасів, виготовляв високоякісні, художньо оздоблені меблі і інше. Слава про конотопського майстра і його учнів розлетілась по всій Чернігівщині. Про професійний рівень Василя Ілліча говорить той факт, що він був запрошений у м. Житомир для оздоблення одного із будинків цукрового магната М. А. Терещенка. В. Лисенко був у тких стосунках з О.Гофманом, останній написав портрет його дочки. В його домі бував художник М. Г. Вайнштейн. Будинок, збудований художником В. Лисенком зберігся і до сьогодні, конотопцанам він відомий як будинок, де революціонери брати Радченки друкували газету «Іскра».

Учні іконописної майстерні, набравшись досвіду і уміння, йшли на навчання до великих міст, де були відповідні навчальні заклади. Так, один із них, Петро Олександрович Волчек - Подольний (нар. 1890р.) після навчання у майстерні В. Лисенка поступив у Київське художнє училище у 1907 році, а після його закінчення працював спочатку у Сумському драматичному театрі, а потім реставратором у Треть'яковській галереї в Москві. В знак пошани до свого вчителя написав чудовий портрет, працював у графіці. Родом він був з с. Камінь, що на Кролевеччині. В Конотопському краєзнавчому музеї зберігається декілька робіт художника.

Свою професійну кар'єру як художник розпочав у Конотопі видатний майстер супрематизму Казимир Северинович Малевич: «О, славне місто Конотоп! Воно всеньке лисніло, від сала. На базарах і біля станції довгими рядовицями сиділи за столиками тітки, котрі називались сальницями, від них пахтіло часником. На столиках було навалено купи найрізноманітнішого сала, вудженого і невудженого, з смачною шкіркою, лежали кільцями ковбаси, я ламав їх на шматки і їв, як їли на базарах люди. Я зростав серед цього українського сала і часнику в Конотопі. Друга його характерна прикмета - непролазне болото, коли піде дощ, а в сухий час неймовірна курява. Коли дядько їде дишляком, то здійма таку куряву, що не видно ні коней, ні будинків... Головна вулиця, як завше в таких містах, іменувалась

Невським проспектом. Обабіч цього Невського проспекту було настелено дошки на випадок дощу. Коли чорнозем розкисне на аршин у глиб, то люди парадують по цих дошках. На власне вулиці вилежувались свині з поросятками, риючи носами землю, або порпаючись у залишках помийв, що з дворів виливалися на Невський проспект» - ці живописні рядки присвячені Конотопу написав художник, якого знає увесь світ - Казимир Северинович Малевич в своїй автобіографії. Народився Казимир Малевич у 1878 році в Києві у польській родині. Батько - Северин Антонович був спеціалістом у цукроварній справі. Його професія вимагала того, щоб часто переїжджати а міста на місто у справах, пов'язаних з видобутком цукру. Разом з батьком їздили і діти. Так, у 1894 році Малевичі переїхали до Путивльського повіту у с. Вовчик, де був збудований цукроварний завод. Виробництво цукру на той час потребувало, по-перше, наявності ланів цукрових буряків і, по-друге, наявності лісу, тобто дров для парових котлів заводу. Під Конотопом ці два фактори мали місце. Про умови праці батька Казимир писав: «Я пам'ятаю свого батька, коли він стояв при великому апараті. Це був дуже гарний апарат з масою різної величини шкельць. Вони являли собою віконечка, крізь які можна було дивитись всередину і бачити, як кипів цукровий сироп. Батько годинами стояв і відкручував краники, заглядав у віконця, час від часу випускаючи солодку течу на шкельце й уважно роздивляючись її на світло, щоб бачити величину кристалів, що там утворювалися». Самому Казимиру більше подобалось життя селян, серед яких він зростав, він вважав їх працю на бурякових ланах кориснішою, ніж тяжку працю простих робітників заводу. Майбутньому художникові подобався побут селян, їх мальовничі хати з вишитими рушниками і вибіленими печами. Він годинами спостерігав, за працею вишивальниць довгими зимовими вечорами. У вільний від навчання час Казимир малював. Його першими сюжетами були композиції на теми народного мистецтва. Коли Казимиру виповнилось 16 років, сім'я переїхала жити у Конотоп. «Я жив далеко від Невського проспекту у дуже гарненькому українському будиночку, оточеному садком». В Конотопі майбутній основоположник супрематизму почав працювати олійними фарбами і, відчув себе справжнім художником. Написав я перше полотно - «Місячна ніч». Писав більше за враженнями як робив це в Білопідлі. З натури так і не міг писати, хоча при купівлі фарб завбачливий прикажчик додав і книжку, здається, професора Єнніке, в котрій було витлумачено, як писати портрети і, краєвиди». Коли роботу було закінчено, вона так сподобалась товаришам юного художника, що вони запропонували її продати. «Один з його (товаришів) мав комерційну жилку й запропонував мені виставити цей твір в крамниці паперових виробів на Невському, та я не погодився, соромився страшенно. Та якось товариш забрав без мого дозволу мою «Місячну ніч». Крамаря вразило моє полотно. Він з задоволенням, як переказував мені приятель, взяв його і негайно виставив у вікні крамниці... Картина недовго простояла, її купили за п'ять карбованців. Ковбасу можна було їсти - по одному кільцю на день - цілий місяць. Акції мої сильно піднялися, крамар просив принести удвічі більшу картину, щоб на ній був гай з буслами. Вона також була продана».

Таким чином, дві перші картини великого художника залишились у Конотопі і, можливо, збереглись до сьогодні. Автобіографія Казимира Севериновича є цікавим документом про життя нашого міста кінця XIX століття.

Казимир Северинович Малевич є автором відомої на весь світ роботи «Чорний квадрат» (1913р.). Він також був теоретиком з питань мистецтва, працював викладачем у художніх вузах Петербурга і Москви. Помер художник 15 травня 1935 року і похований під Москвою в селі Немчинівка. Творчий доробок художника

постійно вивчається мистецтвознавцями, йому присвячується багато аналітичних статей авторами у різних країнах світу. О. Найден та Д. Горбачов - українські мистецтвознавці у статті «Малевич Мужицький» у журналі «Хроніка 2000» писали: «Народне мистецтво - одне з найважливіших джерел супрематизму. Така наша гіпотеза». І сам Казимир Северинович неодноразово писав про вплив народного мистецтва на формування його світогляду як художника. Конотопщина може пишатись тим, що на її землі розпочав свій творчий шлях видатний художник сучасності, майстер супрематизму Казимир Северинович Малевич. Для конотопців ім'я Малевича відкрив наш земляк, кандидат мистецтвознавства із Сум Сергій Іванович Побожій. Він зі своїми однодумцями з Москви, Києва організував і провів декілька виставок послідовників супрематизму «Шляхи творчості». Як уже згадувалося, родина Малевича часто переїжджала з міста до міста у справах професії батька. Змалечку Казимир побував у Білопідлі, у с. Пархомівка під Охтиркою, у селах Ямпільського повіту. Тому організована виставка побувала майже у всіх згадуваних містах, і каші земляки мали змогу ознайомитись з мистецтвом великого майстра і його послідовників. Супрематизм - це один із напрямків авангарду в сучасному мистецтві і в перекладі із латинської мови означає - вищий. Можна додати, що ім'я Казимира Малевича стоїть поряд з такими діячами світового мистецтва, як Василь Кандинський, Павло Філонов, Фернан Леже, Сальвадор Далі, Пабло Пікассо і т.і. Твори художника знаходяться у кращих музеях Петербурга, Москви, Києва, в Стокгольмі. Навіть одна оригінальна робота знаходиться у с. Пархомівка у невеличкому місцевому музеї. На жаль, в нашому місті знаходяться лише роботи послідовників К. Малевича, а оригінали автора відсутні.

Якщо продовжити розмову про розвиток культури і мистецтва на Конотопщині, то необхідно обов'язково згадати про музику. Україна завжди славилася на весь світ своєю музичною культурою. Відомо, що в XVIII столітті з українських кріпаків була організована придворна капела співаків в Петербурзі. Вона настільки була популярною, що для її існування весь час підшукували талановитих юнаків з Малоросії, Одним із них був відомий в історії Росії Олексій Григорович Розумовський (1709-1771). Народився він на Чернігівщині в хуторі Лемеші. Маючи чудові природні дані і голос, юнак потрапив до хорової придворної капели. Згодом він починає рухатись по службі, пройшовши шлях від придворного офіцера до генерал-фельдмаршала, стає фаворитом цариці Єлизавети Петрівни. Щасливо складалась доля і інших співаків, вони отримували дворянське звання і були шанованими людьми в Російській імперії. Про співучість українського селянства Д. Антонович писав: ~~раїнські~~ селяни, співаючи без всякої науки, керуючись ~~вроджою~~ музичністю, ніколи не співають в унісон, а зразу розбиваються на різні голоси і кожен веде свою партію...». Феномен української співучості присвячено дуже багато досліджень ~~в мистецтвознавській~~ літературі, як на Україні, так і за її межами.

Про те, що Конотоп славився своїми талантами з давніх ~~днів~~ про нього знали в Російській державі, свідчать два ~~криди~~ ~~приклади~~, взяті з літературних творів. Приклад перший. Класик російської літератури М. Некрасов у своїй відомій поемі «~~Ка~~Руси жить хорошо», змальовуючи тяжке життя поневоленого ~~селянства~~ ~~селянина~~, в третій частині свого твору розповідає про молодого селянина з Конотопа, якого пани зманили за собою до Архангельська, обіцяючи йому навчання співу в Італії. Навіть ~~писав~~ його співом, вони покинули його:

«Чего из Малоросси

*Сманили господа.
Свезти его в Италию
Судились, да уехали...
А он бы рад - радехонек -
Какая уж Италия?
Обратно в Конотоп».*

Приклад другий. Класик єврейської літератури Шолом-Алейхем у романі «Стемпеню» розповідаючи про музичну обдарованість головного героя твору, пише: «Легко поэтому представит себе шум, который поднимался в том или ином местечке при появлении там «Стемпеню», со своей капеллой... «Стемпеню» положил на обе лопатки все другие оркестры: «Конотопских музыкантов», тоже пользовавшихся большой известностью...» Ці два наведені приклади свідчать про те, що музична цінність була завжди в пошані в нашому місті. Краєзнавець Рябенко в «Літературній біографії Конотопщини» («Радянський прапор» в № 207 за 1966р.) згадує той факт, що в нашому місті, в кінці XIX століття, в управлінні залізниці працював брат відомого російського композитора Петра Ілліча Чайковського - Микола Ілліч. П. І. Чайковський декілька разів відвідував брата у Конотопі. Посилаючись на згадані статті І. Рябенка додати, що ще один всесвітньо відомий композитор - М. Глінка, відбираючи співаків до Петербурзького придворного хору, побував у Конотопському повіті в маєтку поміщика Г. Тарнонського в Качанівці. Краєзнавець пише: «Саме тут чинкаві, Михайло Глінка написав безсмертну оперу «Руслан і Людмила» на сюжет казкової поеми О. С. Пушкіна...». В енциклопедичному довіднику «Митці України» (Київ 1992р.) на ст. 199, знайдемо ім'я українського композитора Давидовського Григорія Митрофановича (1866-1952). Народився Григорій Митрофанович у селі Мельня Конотопського повіту в сім'ї священика. З дитинства заслуховувався селянським хоровим співом. Народна пісня все більше западала в душу юнаку, і після закінчення Новгород-Сіверської гімназії Григорій їде на навчання до Петербурзької консерваторії. В 1897 році він отримує спеціальність - диригент. Навчаючись у Петербурзі, ще в студентські роки, Давидовський очолює робітничий хор Олександрівського чавуноплавильного заводу. В 1902 році майбутній композитор закінчує вокальний відділ консерваторії. Понад 15 років вчився і працював Г. Давидовський у Петербурзі. Його вчителями були видатні композитори М. Римський-Корсаков, О. Лядов, О. Глазунов. За своє життя Григорій Митрофанович організував понад 35 хорових капел. В 1888 році в рідному селі Мельня Г. Давидовський організував хоровий колектив, який вражав досконалістю виконання народних пісень, з хоровим колективом з м. Ростов-на-Дону, організованим у 1908 році, Г. Давидовський об'їзди майже всю Росію. Як композитор, Григорій Митрофанович дуже багато часу віддав обробці народних пісень, писав хори на слова Т. Г. Шевченка. Найбільш відомі твори композитора - хорові сюїти-фантазії «Бандура» (1896), «Кобза» (1910), хорові опери «Під звуки пісні» (1917), «Перемога пісні» (1920-21) і багато інших. Г. М. Давидовський входив до Спілки композиторів України і в 1951 році, з нагоди 85-ти річчя композитора, йому було присвоєно : почесне звання заслуженого артиста УРСР. Останні роки свого життя композитор провів у Полтаві, де і помер 13 квітня 1952 року. Старшому поколінню конотопчан, мабуть, відоме ім'я композитора Якова Івановича Завгороднього. Народився він у 1894 році на Чернігівщині в родині селян. Початкову музичну освіту здобував у Херсонській музичній школі, а потім у 1924 році поступив до Київського театрального інституту на диригентсько - педагогічний і композиторський факультети. Понад 20 років працював у нашому

місті у освітянських закладах, керував міським дитячим хором і оркестром. Яків Іванович був відомий своїми композиторськими обробками народних пісень. Він навивав багато музичних творів для хору на слова Шевченка, Лермонтова, Франка. Твори І. Завгороднього неодноразово звучали по Українському радіо у виконанні багатьох хорових колективів. Відома хорова капела «Думка» мала у своєму репертуарі декілька творів нашого композитора. Відомі на Україні пісні написані І.Завгороднім на слова Т. Шевченка «Тече вода в синє море», «Гомоніла Україна», «Закувала зозуленька» і багато інших. В 1963 році київське видавництво «Мистецтво» випустило збірку українських народних пісень в обробці композитора Івана Яковича Завгороднього.

Ім'я українського; фольклориста і етнографа Степана Даниловича Носа (літературний псевдонім С. Волошин) майже невідоме сучасним конотопцанам. Народився він у 1829 році у Конотопському повіті, в селі Понорі (нині Талалаївський район). Закінчив медичний факультет Київського університету. Працював в медичних установах Чернігівщини. Гаряча любов до свого народу, до його минулого не залишала Степана Даниловича де глибокої старості. Він постійно займався збиранням народних пісень, прислів'їв, розповідей, легенд у селах Конотопщини. В 1863 році С. Д. Ніс був заарештований за розповсюдження забороненої літератури і висланий на північ Росії. Етнографічні дослідження автора друкувались у журналах «Основа», «Киевская старина». Відомо, що ним була написана і надрукована стаття в журналі «Основа», яка носила назву «Пре Конотоп». Матеріали, що увійшли до статті, були написані за переказами літніх людей про історичне минуле нашого міста. С. Д. Ніс дуже любив українські народні пісні. Крім того, що він їх записував, він часто їх і співав, особливо для близьких друзів. Етнограф підтримував дружні стосунки з істориками О. М. Лазаревським і П. О. Кулішем. В одному із листів до С. Д. Носа П. О. Куліш писав: «Ото буде краще, як з Полтави поїду у вашу Конотопщину, послухаю пісень старовинних та речей хороших. Та перш за все завітаю у Конотопщину для збору матеріалів для запису до дальшого писання, котру зовсім не знаю, а тільки догадуюсь, що там мені годяться побувати і з добрими людьми поговорити», («Киевская старина» 1898р., нунь, стр.386). В енциклопедичному довіднику «Чернігівщина» (Київ, 1990р.) є цікава інформація про літературну діяльність С. Д. Носа: «...Писав оповідання з життя українських селян та козаків «Хуртовина», «Шворин рід», «Про Конотоп», «Запорожець Абиух», розвідки з етнографії та медицини. Після повернення із заслання жив і працював у Городні, де і помер у 1900 році. Його ім'ям названа одна із вулиць цього невеличкого міста. Відомо, що в Глухові з ініціативи гетьмана Данила Апостола була організована Глухівська співацька школа. Керуючись царським указом, в своїй записці П. Румянцев писав: «Понеже по именному ея В. указу повелено учредить в Глухове небольшую школу..., в которую набирать со всей Малороссии из церковников и с казачих, и с мещанских детей, и с прочих, и содержать всегда в той школе от двадцати человек и при том сыскать искусных мастеров из иностранных и малороссиян и оных учеников обучать и струнной музыке..., и партесному пению...» (Шреер - Ткаченко О. Я. Історія української музики ч.1. К. 1980р.). Утворена школа займалась не тільки набором і вишколенням юнаків для придворної капели, та сприяла розвитку музики взагалі. Відомо, що в кожному сотенному містечку були свої оркестри, які приймали активну участь у гетьманських заходах. Глухівська школа існувала декілька десятиліть і припинила своє існування в кінці XVIII ст.